

Київський університет імені Бориса Грінченка

ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Збірник праць наукової школи
доктора педагогічних наук, професора
О.М. ОЛЕКСЮК

УДК 37.378. 124

*Сінельникова Н.О.,
старший викладач
Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У статті розглянуто поняття «педагогічна культура», «формування педагогічної культури», визначено їх структурні компоненти та шляхи оптимізації формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи. У процесі написання статті використовувалися методи аналізу, синтезу, систематизації, узагальнення, аргументації та ін. Головною ідеєю є те, що формування педагогічної культури залежить від усвідомлення майбутніми учителями початкової школи важливості та необхідності даного феномена для успішної, творчої, продуктивної професійної діяльності та важливості добору дієвих методів, прийомів та форм у ході навчального процесу у ВНЗ, що є основними шляхами формування педагогічної культури.

Ключові слова: педагогічна культура, формування педагогічної культури, методи, прийоми, форми навчання.

В статье рассмотрены понятия «педагогическая культура», «формирование педагогической культуры», определены их структурные компоненты и пути оптимизации формирования педагогической культуры будущих учителей начальной школы. В процессе написания статьи использовались методы анализа, синтеза, систематизации, обобщения, аргументации и др. Главной идеей является то, что формирование педагогической культуры зависит от осознания будущими учителями начальной школы важности и необходимости данного феномена для успешной, творческой, продуктивной профессиональной деятельности и важности подбора действенных методов, приемов, форм в ходе учебного процесса в вузе, являющихся основными путями формирования педагогической культуры.

Ключевые слова: педагогическая культура, формирование педагогической культуры, методы, приемы, формы обучения.

The article deals with the concepts of "pedagogical culture", "formation of pedagogical culture", defines their structural components and presents the ways to optimize the formation of pedagogical culture of future primary school teachers.

In the process of writing the article the methods of analysis, synthesis, ordering, aggregation, reasoning etc are used. The main idea is that the formation of pedagogical culture depends on awareness by future primary school teachers the importance and necessity of this phenomenon for successful, creative, productive professional activities, and the importance of effective recruitment techniques, methods, and forms during the learning process at universities, which are the main ways of formation of pedagogical culture.

Key words: pedagogical culture, formation of pedagogical culture, methods, techniques, forms of training.

Постановка проблеми. Першою сходинкою, яка формує учня як гармонійно розвинену, освічену, культурну особистість, є початкова освіта. Наразі існує чимало проблем, які заважають розвивати таку особистість. Серед них основними є нездатність учителів адаптуватися до мінливих та різноманітних педагогічних ситуацій, які потребують швидкого і правильного вирішення, невміння та небажання більшості педагогів розвивати в дитині її особистісні якості, задатки, позитивну мотивацію до навчання тощо. Великий обсяг інформації із телебачення, мережі Інтернет, яка здебільшого має агресивний, насильницький характер, зачучування матеріалу без його розуміння та можливості застосування на практиці, відсутність урахування індивідуальних особливостей учнів та рівня їхнього розвитку — усі ці чинники призводять до низької ефективності навчально-виховного процесу, не сприяють розвитку конкурентоздатної особистості. Здебільшого розвиток учнів залежить від них самих та їхніх батьків, школа у цьому процесі відіграє другорядну роль.

Проте оскільки дитина проводить більшість свого часу саме у навчальному закладі, то школа має скерувати свою діяльність на те, щоб навчити дитину мислити, а не шаблонно відтворювати інформацію. Наставники повинні спрямовувати свою діяльність у такому руслі, щоб допомогти дитині зрозуміти практичну значущість предметів, які вивчаються, адже знання не є значущими, якщо вони не застосовуються на практиці. Бажання українського суспільства мати якісну європейську систему освіти вимагає змін у урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Названі характеристики потребують формування нового типу вчителя, який у змозі розвивати гідну, мислячу, духовну, культурну та конкурентостпроможну особистість. Демократичне суспільство, якісні зміни у системі вищої освіти, нові вимоги, які постали перед нею, не-

Дослідженням цього феномена після В. Сухомлинського займаються небагато вчених. Апogeю дослідження щодо розгляду питання формування педагогічної культури досягли у роки незалежності України. Педагогічні культури почали приділяти чимало уваги, настав час усвідомлення того, що майбутній педагог має не просто володіти знаннями та певними особистісними якостями, але й бути людиною з високим рівнем сформованості педагогічної культури. Проте усталеного визначення цього поняття досі не існує, вчені не дійшли єдині думки стосовно його інтерпретації та викоремлення структурних компонентів.

Здебільшого поняття «педагогічна культура» розуміється та розглядається як:

- частина загальної культури людини, що формується у педагогічному процесі, який змінюється з плинним часу, містить цінності, які характеризують особистість та суспільство в цілому (В. Айтматоветова, І. Бех, В. Бенін, О. Бондаревська, А. Валицька, О. Гармаш, Е. Захарченко, М. Михальченко, Л. Нечепоренко, З. Равкін та ін.);

- складна система цінностей, що регулює педагогічну діяльність (В. Гриньова, В. Зелюк, В. Паскар, І. Ісаєв, Н. Крілова, Н. Мазур та ін.);

- вищий рівень педагогічної майстерності, освіченості, професійної компетентності, людської індивідуальності, що формується у ході педагогічної діяльності (А. Барабанчиков, С. Єлканов, О. Кобенко, С. Муцинов, М. Скрипник, В. Сухомлинський, П. Щербань та ін.).

Викоремлюючи структурні компоненти педагогічної культури, більшість дослідників не мають чіткої систематизації професійних якостей, поняття розглядається неповно, відсутня чітка одностайність поглядів. Тому вивчення цього питання потребує продовження та уточнення. Серед розмаїття поглядів на структурні компоненти педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи найбільш раціональними вважають пізнавальний (когнітивний), мотиваційно-емоційний, діяльнісний та регулятивний компоненти [1].

Педагогічну культуру майбутнього вчителя початкової школи можна інтерпретувати як вид культури особистості, що виявляється у професійній компетентності майбутнього вчителя, його творчій педагогічній діяльності, повсякденному житті, вмінні весь час здобувати нові знання, тим самим підвищуючи свій інтелектуальний рівень, творчо підходити до вирішення будь-яких педагогічних завдань, володінні набором не тільки професійних, а й людських якостей, які допомагають професійно зростати.

Формування педагогічної культури розуміємо як складний динамічний процес, у якому відбувається становлення культурної особистості

можливі без формування педагогічної культури у майбутніх учителів початкової школи.

Мета статті — розкрити значення понять «педагогічна культура», «формування педагогічної культури» для вищої освіти, визначити сутність цих понять, охарактеризувати їх структурні компоненти та викоремити шляхи оптимізації формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед вітчизняних наукових проблемами формування та розвитку педагогічної культури майбутнього вчителя займається М. Букач, О. Гармаш, В. Гриньова, О. Рудницька, Т. Сидоренко, Н. Стрельникова, С. Чорна, П. Щербань. Особливі аспекти проблеми формування педагогічної культури майбутніх учителів початкової школи висвітлено у дисертаційних роботах В. Мишchedchenko, I. Пальщиков та В. Паскар. До зазначененої теми звертається також зарубіжні філософи, психологи і педагоги: Ц. Аразакян, С. Архангельський, Б. Богданов, Е. Бондаревська, М. Верб, С. Гулієва, I. Ісаєв, Л. Коган, Н. Кузьмина, С. Рубінштейн, В. Сластионі та ін.

Виклад основного матеріалу. Уперше поняття «педагогічна культура» у вітчизняній педагогічній літературі зустрічаємо в книзі В. Сухомлинського «Серце віддає дітям». Головним, на думку педагога, є розуміння педагогічної культури як такої, що перш за все виявляється в умінні орієнтуватися в різноманітних питаннях, які виникають в науці та практиці. Він зауважує, що лише той учитель буде шукати відповіді на причинно-наслідкові зв'язки між знаннями учнів та своєю педагогічною культурою, який дійсно аналізує свою працю, який цікавить теоретичне й осмислення. Від педагога залежить, якво дитина буде у майбутньому. Погано, коли вчитель, не розуміючи дитячого духовного світу, перетворє беззахисності школяра на клітку. Такий педагог є особистістю педагогічно безкультурного та бездуховного. Саме тому В. Сухомлинський визначав педагогічну культуру як вищий рівень педагогічної майстерності, освіченості, професійної компетентності [5]. Він добре розумівся на тому, яке значення має вчитель високої педагогічної культури для виховання майбутнього покоління.

Серед елементів педагогічної культури педагог викоремлює глибоке знання предметів, загальну ерудицію, любов до учнів, гуманість, психологічну обізнаність, педагогічний такт, педагогічне спілкування, вимогливість, наполегливість, повагу до особистості дитини тощо. Важчому належить велика заслуга у розкритті сутності та структури зазначеного поняття [5, 453].

ті майбутнього вчителя і який не існує без діяльності. Серед найбільш дієвих засобів, способів, форм та методів, які сприяють її формуванню, відповідно до аналізу літературних джерел, — система тренувальних вправ, вирішення нестандартних завдань, етикет, бесіди, усні журнали, аналіз професійних ситуацій, кейс-методи, наукові проблемні групи тощо.

У цьому контексті не можна не згадати про значення інформальної освіти [4, 138] як джерела формування педагогічної культури майбутніх учителів. Її розуміють як індивідуальну пізнавальну діяльність особистості, яка здійснюється протягом усього життя, але не завжди носить цілеспрямований характер. Вона трактується як накопичення знань, умінь та навичок у формі життєвого досвіду. Інформальна освіта є певною соціалізацією особистості, до якої входять усі засоби виліву на неї: засоби масової інформації, мережа Інтернет, соціум, культурно-просвітницькі та розважальні заклади, бібліотеки, музеї, театри та інші заклади, не лише розважального, але й пізнавального характеру. Метою такої освіти є ознакомлення з культурними нормами, передача знань та навичок.

Необхідною також є мотивація, професійна спрямованість студента на здобуття та формування дослідженого феномена, що є беззперечною умовою ефективного функціонування педагогічної культури. Якщо майбутній вчитель не усвідомить необхідності формування педагогічної культури, яка більшою мірою залежить від нього, то будь-який вплив буде малодієвим. Процес підготовки майбутніх учителів початкової школи потребує прагнення до високого рівня професіоналізму, постійного розвитку особистісних якостей, культурного злагадження, самовдосконалення, покращення своїх професійних навичок, бажання виконувати роботу творчо, розвивати творчі здібності тощо. Потрібна постійна, систематична робота над собою. На наш погляд, без самоорганізації, самоусвідомлення та самовдосконалення сформувати високий рівень розвитку педагогічної культури неможливо. Адже якщо людина не хоче або не розуміє її важливості у своїй професійній діяльності, не прагне її вдосконалити та розвивати, будь-яка діяльність сторонніх їй не допоможе.

Названі шляхи формування педагогічної культури не мають сенсу без реалізації їх на практиці. У цьому великі значення мають допомога та підтримка влади і ректорів ВНЗ. У більшості програм вистачає і курсів, на яких можна формувати педагогічну культуру, і часу, проте цілеспрямована діяльність щодо формування педагогічної культури у них не зазначається і не спостерігається, все залежить від бажання педагога

та студентів. Влада, ректори ВНЗ, викладачі мають не лише забезпечувати матеріальну базу, але й змінити навчальні плани і програми таким чином, щоб більше уваги приділялося самостійному вивченням матеріалу студентами, збільшилися та якісно удосконалювалися індивідуальні консультації, у ході яких педагог зможе враховувати індивідуальні особливості студентів, спрямовувати пошукову діяльність, що формує педагогічну культуру майбутніх учителів. Поряд із цим у самих викладачів має скротитися кількість академічних годин, щоб педагог був не просто інформатором, а творчим, креативним, духовно збагаченим та готовим прийти на допомогу. Все це має відбуватися систематично, а не одноразово, адже формування педагогічної культури потребує багато часу та праці.

Навчальні заклади мають приділяти значну увагу вибору методів, прийомів, форм навчання тощо, які найбільше сприятимуть формуванню педагогічної культури. Найбільш оптимальними серед них є інтерактивні методи навчання, у процесі яких відбувається активна співпраця між викладачем та студентом, що базується на діалогічній взаємодії. А. Булда, І. Куліш, В. Соловієнко, О. Пометун, Л. Піроженко, П. Щербани та інші вчені вагоме значення у формуванні високорозвитої особистості майбутнього учителя надають навчальним іграм, які поділяються на ситуативні, дидактичні, рольові та ділові. Вони дають змогу майбутньому учителю сприймати себе як суб'єкта педагогічного процесу, активного його учасника і сприяють розкриттю та розвитку особистості.

Серед інших інтерактивних методів навчання виокремлюємо: «мозковий штурм», аналіз конкретних ситуацій, метод круглого столу, тренінги, метод кейсів та інші, які також активізують пізнавальну діяльність майбутніх учителів.

Загальними прийомами, які потрібно часто застосовувати у навчально-виховному процесі, є активне слухання, короткотривалий дискусії, диспути, ситуації змагань, диференційована оцінка роботи групи на лекціях, моделювання педагогічних ситуацій, творчий характер індивідуальних та самостійних завдань тощо [2].

Не менш важливими прийомами є демонстрація, спостереження за діяльністю та поведінкою досвідчених учителів та педагогів у різноманітних ситуаціях, що виникають у педагогічній діяльності. Демонстрація може відбуватися як за допомогою відеозаписів, у ході практичної діяльності, так і під час індивідуальних зустрічей з педагогами-новаторами, у ході яких студенти мають змогу ставити питання та брати активну участь у дії.

Джерела

- Боднар В.В. Особливості розвитку культури педагогічної праці студентів у процесі позааудиторної діяльності / В.В. Боднар // Соціалізація особистості : зб. наук. пр. — Серія «Педагогічні науки». — К. : Логос, 2001. — Вип. XIII. — С. 162–170.
- Беленька Г.В. Інтерактивні прийоми викладання навчальної дисципліни у вищій школі / Г.В. Беленька. — К., 2001. — 118 с.
- Селецька Т.В. Педагогічна культура педагога / Т.В. Селецька, Т.О. Сливінська. — Миколаїв, 2009. — 48 с.
- Сидоренко Т.Д. Інформальна освіта як джерело формування педагогічної культури майбутнього вчителя / Т.Д. Сидоренко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. пр. / за заг. ред. проф. В.І. Євдокимова і проф. О.М. Микитюка ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. — Х. : видавець Прокопенко Г.Є., 2010. — Вип. 33. — С. 136–142.
- Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи / В.О. Сухомлинський // Сухомлинський В.О. Вибрани твори : в 5 т. — К. : Рад. шк., 1977. — Т. 4. — 1972. — 637 с.

Основними формами, які допомагають сформувати високий рівень педагогічної культури, є позааудиторні заняття, індивідуальні консультації, вирішення нестандартних ситуацій, вікторини, проблемні лекції, лекцій-візуалізації, практикуми, всі види практик: виробнича, педагогічна, дипломна тощо. Проведення виховних заходів, семінарів, конференцій, круглих столів слугують накопиченню знань, підвищенню освіченності з досліджуваної проблеми.

Висновки. Усі зазначені методи, прийоми та форми сприяютьтворчому індивідуальному розвитку особистості, формують самостійність судження, представляють студента як активного учасника навчального процесу, здатного, спираючись на здобуті знання, уміння, навички, вражати та обстоювати свою точку зору. Усі вони повинні тісно взаємодіяти, змінюватися та застосовуватися відповідно до прагнень педагога і завдань, які він ставить перед собою. Такі дії безпосередньо впливають на формування високого рівня педагогічної культури. Проте вони є марніми без активної участі та прагнень студентів до формування високого рівня педагогічної культури.

Існує чимало інтерпретацій понять «педагогічна культура», «формування педагогічної культури», також налічується чимало складових педагогічної культури. Вчені й досі не дійшли едного висновку щодо її визначення, проте зацікавленістю цим поняттям не викликає сумніву, кількість засобів, які сприяють її формуванню, збагачується та удосконалюється.

Особливо це стало актуальним після того, як Україна висловила бажання стати активним учасником Болонського процесу. Зміни, які наступили всесвітнього характеру, та курс вітчизняної системи вищої освіти на євроінтеграцію, неможливі без особистісного розвитку майбутніх учителів, показником успішності якого є педагогічна культура.

Перспективи подальших розвідок цього напрямку дослідження вбачаємо у пошуку закономірностей та принципів, які оптимізують навчальний процес у сучасних педагогічних ВНЗ. Також детального вивчення потребує розкриття мотиваційних та індивідуальних прагнень майбутніх учителів, шляхів та алгоритмів їх повсякденної роботи над формуванням педагогічної культури.

ДУХОВНІ ДОМІНАНТИ МИСТЕЦТВОЗНАВЧИХ СТУДІЙ

УДК 7.011:780.61

Кужелев Д.О.,
доцент Львівської національної музичної академії імені М. Лисенка,
кандидат мистецтвознавства

У ПОШУКУ МИСТЕЦЬКИХ ПЕРСПЕКТИВ: ПЕРЕКЛАДЕННЯ ТВОРІВ М. ЛИСЕНКА ДЛЯ НАРОДНИХ ІНСТРУМЕНТІВ

У статті автор обґрунтуете засади музичних перекладень творів Лисенка для народних інструментів. Їх неоднозначний художній рівень розглянуто з точки зору типових проблем жанру та браку творчого підходу до перекладення. Оскрізно мистецькі перспективи народно-інструментальних інтерпретацій творів Лисенка.

Ключові слова: перекладення, народний інструмент, тембр, фольклор, етнофонізм.

В статье автор рассматривает принципы музыкальных переложений произведений Лисенко для народных инструментов. Их неоднозначный художественный уровень рассмотрен с точки зрения типических проблем жанра, вызванных недостаточно творческим подходом к переложению. Намечены творческие перспективы народно-инструментальных интерпретаций произведений Лисенко.

Ключевые слова: переложение, народный инструмент, тембр, фольклор, этнофонизм.

The article examines the principles of musical interpretations of Lysenko's works for folk instruments. Their ambiguous artistic level is considered from the point of typical problems of genre and lack of creative approach to interpretation. It outlines artistic prospects of folk instrumental interpretations of Lysenko's works.

Key words: interpretation, folk instrument, timbre, folklore, ethnophonizm.